

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

40
—
2020

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any xxxx, núm. 40

2020

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any xxxx, núm. 40

2020

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia

Fundador
P. MOLAS RIBALTA

Director
X. GIL PUJOL

Secretària de redacció
I. MAURO

Consell de redacció

A. Alcoberro Pericay (Universitat de Barcelona), I. Arias de Saavedra Alías (Universidad de Granada), M. Barriendos Vallvé (Universitat de Barcelona), F. Benigno (Scuola Normale Superiore, Pisa), F. Bouza Álvarez (Universidad Complutense de Madrid), J. Buyreu (Universitat de Barcelona), R. Cancila (Università di Palermo), A. Casals Martínez (Universitat de Barcelona), C. Corona Marzol (Universitat Jaume I), J. Dantí Riu (Universitat de Barcelona), S. Evangelisti (University of East Anglia, Norwich), M. A. Fargas Peñarrocha (Universitat de Barcelona), F. Fernández Izquierdo (CSIC, Madrid), A. Floristán (Universidad de Alcalá de Henares), M. García-Arenal (CSIC, Madrid), V. Gual Vilà (Universitat de Barcelona), J. J. Iglesias Rodríguez (Universidad de Sevilla), T. Mantecón Movellán (Universidad de Cantabria), M. A. Martínez Rodríguez (Universitat de Barcelona), M. A. Melón Jiménez (Universidad de Extremadura), J. Ll. Palos Peñarroya (Universitat de Barcelona), M.ª A. Pérez Samper (Universitat de Barcelona), O. Rey Castela (Universidad de Santiago de Compostela), J.-F. Schaub (École des Hautes Études en Sciences Sociales, París), E. Serrano Martín (Universidad de Zaragoza), D. Sola Garcia (Universitat de Barcelona), M. Van Gelderen (Lichtenberg Kolleg, Georg-August-Universität, Göttingen).

Consell assessor

A. Alberola Romà (Universitat d'Alacant), J. S. Amelang (Universidad Autónoma de Madrid), J. Arrieta Alberdi (Universidad del País Vasco), E. Belenguer Cebrià (Universitat de Barcelona), L. Bély (Université Paris IV-Sorbonne), R. Benítez Sánchez-Blanco (Universitat de València), H. Casado Alonso (Universidad de Valladolid; Istituto Francesco Datini, Prato), A. De Benedictis (Università di Bologna), J. H. Elliott (Oxford University), E. Escartín Sánchez (Universitat de Barcelona), R. Fernández Díaz (Universitat de Lleida), R. Franch Benavant (Universitat de València), R. García Cárcel (Universitat Autònoma de Barcelona), E. Giménez López (Universitat d'Alacant), J. Juan Vidal (Universitat de les Illes Balears), C. Martínez Shaw (UNED), O. Mazín (El Colegio de México), A. Mestre Sanchís (Universitat de València), J. M.ª Oliva Melgar (Universidad de Huelva), J. Pardo Tomás (CSIC, Barcelona), P. Ponce Leiva (Universidad Complutense de Madrid), L. A. Ribot García (UNED), E. Salvador Esteban (Universitat de València), A. Simon Tarrés (Universitat Autònoma de Barcelona), J. M. Torras Ribé (Universitat de Barcelona).

Equip editorial

Cristina Agüero Carnerero, Verónica Gallego Manzanares, Pau Pibernat Soler.

La revista *Pedralbes* és indexada a Carhus Plus+, CIRC, DICE, ERIH, Latindex, MIAR i RESH.

Índex

In memoriam: Fernando Sánchez Marcos. 7

Pere MOLAS

Collegials majors a l'Audiència borbònica de Catalunya . . . II

DOSSIER

Iberia, the Mediterranean and the larger world in the late medieval and early modern periods

Coords.: Thomas W. Barton, Marie A. Kelleher, Antonio M. Zaldívar

Introduction 47

ELISABETH COMUZZI

Mediterranean trade in the Pyrenees: Italian merchants
in Puigcerdà, 1300-1360 55

HILARIO CASADO ALONSO

Insuring life, insuring debt: Life insurance
in sixteenth-century Spain 75

KATHRYN RENTON

Mediterranean horse cultures: Greek, Roman and Arabic
equine texts in late medieval and early modern Andalusia . . 97

CLAIRE GILBERT

Professions of exchange: Circulating expertise between
Spanish Habsburg lands and Saadian Morocco 123

FABIEN MONTCHER

- Bonds of sweetness: A political and intellectual history
of citrus circulations across the Western Mediterranean
during the Late Renaissance. 143

ANDREW W. DEVEREUX

- Apostasy, usurpation, and biblical genealogies:
The question of sovereignty in Iberian encounters
in the tropics (15th-16th centuries) 167

YUEN-GEN LIANG

- Hidden subjectivities in objective measures: Spanish
perceptions of geographic space in North Africa 185

MISCEL·LÀNIA

GIBRAN BAUTISTA Y LUGO

- Constantia et clementia*. El lenguaje de la gracia real en cuatro
ciudades en rebeldía: Quito, México, Nápoles, Barcelona
(1592-1652) 211

TERESA CANET APARISI

- Exentos de la fiscalidad del General en el Reino de Valencia.
La reivindicación de inmunidad por el clero regular. 257

MIQUEL FUERTES BROSETA

- La relació entre la Diputació i els Estaments com a institucions
representatives del Regne de València durant el segle XVII.
Una cooperació necessària 287

CORNEL ZWIERLEIN

- Mediterranean transformations: From the security
of mercantilist trading empires to a modern security
regime 323

In memoriam
Fernando Sánchez Marcos
(1943-2020)

Fernando Sánchez Marcos, catedràtic emèrit d'Història Moderna, va traspasar a Barcelona el 4 de juliol de 2020. Nascut a Àvila el 19 de gener de 1943, va passar la seva infantesa i joventut a Salamanca. Inicià els seus estudis universitaris a Salamanca mateix i els va acabar a la Universitat de Barcelona, en la qual es va llicenciar en Filosofia i Lletres el 1966 i es va doctorar en Història el 1973 amb una tesi sobre Catalunya i el govern central després de la Guerra dels Segadors (1652-1679), dirigida pel professor Valentín Vázquez de Prada.

La seva carrera docent va iniciar-se el 1967 a la Facultat de Filosofia i Lletres de Palma de Mallorca (que llavors depenia de la Universitat de Barcelona) i hi va exercir com a professor des del 1973. El 1977 es va traslladar al Departament d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, en què ha desenvolupat la seva llarga trajectòria docent i investigadora, primer com a professor titular i des de l'any 2003 com a catedràtic.

Va dedicar les seves primeres recerques a les relacions entre la Monarquia Espanyola i Catalunya, amb atenció especial a la figura de Don Juan José de Austria. Fruit d'aquells anys de treball va ser el llibre *Ca-*

taluña y el Gobierno Central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679): El papel de Don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central, Publicaciones y Ediciones de la Universidad de Barcelona, Barcelona, 1983.

També va col·laborar en els projectes dirigits pel professor Pere Molas Ribalta sobre la història social de l'administració, com ho mostren els treballs publicats en obres col·lectives, així «El Consejo de Aragón y Cataluña durante el Virreinato de Don Juan José de Austria (1653-1656)», a *Historia social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*, en col·laboració amb Pere Molas Ribalta, María Ángeles Pérez Samper, Eduard Escartín Sánchez i Xavier Gil Pujol, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1980, pp. 65-83. El treball es duia a terme conjuntament amb l'equip francès dirigit pel professor Didier Ozanam. Gran transcendència per a la recerca van tenir les campanyes en l'Arxiu de Simancas i les accions integrades que van permetre successives estades a París.

Seguidament, va centrar el seu interès en l'estudi de la historiografia, tema al qual va dedicar dues de les seves obres més importants. Primer, *Invitación a la Historia: La historiografía, de Heródoto a Voltaire, a través de sus textos*, Editorial Labor, Barcelona, 1993, que compta amb una altra edició a Idea Books, Barcelona, 2002; i després *Las huellas del futuro: historiografía y cultura histórica en el siglo xx*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2012. Fou membre de la Comissió Internacional de Teoria i Història de la Historiografia (CICH), de la qual va ser tresorer del 1990 al 1999.

El seu interès per l'actualització de coneixements es va manifestar en l'assistència a nombrosos congressos, en els quals es va ocupar de temes molt diversos, com la Pau de Westfàlia o les relacions d'Espanya amb les illes Moluques. En col·laboració amb el seu deixeble el professor Joan Lluís Palos Peñarroya, va participar activament en diverses iniciatives docents i investigadores. Entre el 2002 i el 2013 va dirigir el màster propi «Historia y Comunicación Cultural». Aquesta col·laboració es va perllongar després de la seva jubilació i, així, des del 2017 va formar part del projecte d'investigació «Poder y representaciones. Transferencias culturales en la época moderna».

Sempre compromès amb totes les iniciatives a favor de la docència i la investigació, es poden destacar algunes dades, com ara que fou «secretari i membre del consell de redacció» de *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* des de la seva fundació, i que va participar en l'organització de les diverses activitats del Departament d'Història Moderna, conferències, seminaris i, sobretot, el seguit de congressos d'Història Moderna de Catalunya. A més, va ser elegit repetidament membre de la Junta de Facultat de Geografia i Història i del Claustre de la Universitat de Barcelona, i fou igualment vicepresident de la Fundación Española de Historia Moderna.

En jubilar-se, el 2013, fou nomenat professor emèrit. Al final d'aquell curs se li va retre un homenatge per part de col·legues i amics en un acte acadèmic celebrat el 27 de juny a l'Aula Magna de la Facultat i recollit en el llibre col·lectiu editat per Joan-Lluís Palos i Fernando Sánchez Costa, *A vueltas con el pasado. Historia, memoria y vida*, Edicions Universitat de Barcelona, Barcelona, 2013.

La passió per la història no l'abandonà mai. El 2009 va fundar el portal web bilingüe *Culturahistorica.org*, especialitzat en el món hispànic en les àrees d'història, teoria de la història i cultura històrica, i el va dirigir fins al final dels seus dies. Amb l'objectiu de mantenir aquest gran projecte viu i en expansió ha comptat amb l'ajut inestimable dels seus dos fills, Fernando i Enrique Sánchez Costa, que segueixen les passes del seu pare també en la dedicació a la història.

Fernando Sánchez Marcos no va escatimar esforços per deixar empremta del seu pas per aquest món. A més del seu testimoni de compromís i dedicació a la tasca docent i investigadora, es va casar amb la Pilar, una dona encantadora, professora també en el difícil àmbit de l'ensenyament secundari, va tenir dos fills excel·lents, els mencionats Fernando i Enrique, als quals va trametre la seva passió per les Humanitats, i junts van formar una gran família que avui té ja cinc nets; va plantar un arbre, un bonic llimoner, de fulles sempre verdes que dona fruits de color i fragància intensos, i va escriure llibres, uns llibres plens de coneixements i suggeriments per a alumnes i professors. Fernando viu en tots ells i viu també en el record inesborrable de tots els que vam ser els seus companys i amics durant tants anys.

Col·legials majors a l'Audiència borbònica de Catalunya

PERE MOLAS RIBALTA

Universitat de Barcelona
Reial Acadèmia de Bones Lletres

Resum

Estudi de la presència dels col·legials majors de Castella a l'Audiència borbònica de Catalunya (1716-1808). S'identifiquen els magistrats que havien estat becaris dels sis col·legis majors, la seva procedència geogràfica, familiar i social, la carrera judicial que van fer abans i després de la seva estada a Catalunya, aquesta mateixa estada i la seva activitat cultural, si n'hi va haver. Es completa amb l'estudi de magistrats procedents d'altres col·legis i es compara l'important grup dels col·legials majors amb els d'altres procedències, especialment els provinents de la carrera de *varas* (corregidors i alcaldes majors) i els advocats. En línies generals es confirma el model conegut de l'Audiència de València, però també s'observen diferències significatives, en especial una presència col·legial més tardana en el cas de Catalunya, deguda a les circumstàncies concretes de formació del tribunal l'any 1716, com ara el nomenament de jutges cessants per la caiguda de Melchor de Macanaz.

Paraules clau: Catalunya, Audiència borbònica, col·legials majors.

Resumen

Estudio de la presencia de los egresados de los colegios mayores de Castilla en la Audiencia borbónica de Cataluña (1716-1808). Se identifican los magistrados que habían sido becarios de los seis colegios mayores, su procedencia geográfica, familiar y social, su carrera judicial, antes y después de su estancia en Cataluña, esta misma estancia y su actividad cultural, si la hubo. El trabajo se completa con

el estudio de magistrados procedentes de otros colegios y se compara el importante grupo de los colegiales mayores con aquellos magistrados que tenían otras procedencias, en particular los que procedían de la carrera de «varas» (corregidores y alcaldes mayores) y los abogados. En líneas generales, se confirma el modelo conocido de la Audiencia de Valencia, pero se observan también diferencias significativas, en especial una presencia colegial más tardía en el caso catalán, debido a las circunstancias concretas de formación del tribunal en 1716, como el nombramiento de jueces depuestos por la caída de Melchor de Macanaz.

Palabras clave: Cataluña, Audiencia borbónica, colegios mayores.

Abstract

This article analyses the presence of graduates of the *colegios mayores* of Castile in the Bourbon *Audiencia* of Catalonia (1716-1808). In the text the magistrates who held a scholarship from the six *colegios mayores* are identified, through the study of their geographical, family and social origins, as well as their judicial career before and after their stay in Catalonia. The work is completed with the study of the magistrates proceeding from other colleges. Finally, the important group of magistrates that emerged from the *colegios mayores* is compared with that of magistrates of other origins, in particular, lawyers and those who came through careers in *varas* (*corregidores* and *alcaldes mayores*). In general terms, their presence within the Audiencia of Catalonia confirms the known model of the Audiencia of Valencia, but significant differences are also observed, such as a later collegial presence in the Catalan Audiencia, due to the specific circumstances of the creation of this court in 1716 and the appointment of judges deposed after the fall of Melchor de Macanaz.

Keywords: Catalonia, Bourbon *Audiencia*, *colegios mayores*.

En el primer número de la revista *Pedralbes* vaig publicar un article que tractava dels collegials majors a l'Audiència borbònica del regne de València.¹ Aquell article era el resultat d'una recerca iniciada set anys

1. Pere MOLAS RIBALTA, «Los colegiales mayores en la Audiencia de Valencia (siglos XVII-XVIII)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1 (1981), pp. 51-75.

abans sobre el grup esmentat, i a més em va donar la clau de l'evolució del conjunt de magistrats al llarg de tot el segle. En aquell número de la revista i en el següent la professora María de los Ángeles Pérez Samper va publicar dos articles excel·lents sobre els magistrats de l'Audiència de Catalunya, un dels quals tractava dels regents del tribunal i l'altre sobre la Guerra d'Independència.² Ja el 1980 havia estudiat amb cura el procés d'incorporació dels primers magistrats de l'Audiència borbònica creada pel decret de Nova Planta.³ En aquells moments, la professora Pérez Samper duia a terme una recerca sobre el conjunt dels magistrats del tribunal al llarg del segle. Com és notori, aquest treball no va donar lloc a un llibre, però sí un article de síntesi,⁴ com també en va quedar una abundant documentació que omple uns onze arxivadors. Més d'una vegada havíem parlat de la conveniència de donar sortida a aquest material. No fa gaire en vaig fer una lectura que em va permetre establir alguns balanços parcials. Tampoc ara estem en disposició d'oferir, pel moment, una obra completa. Però m'ha semblat avinent aprofitar l'aniversari per redactar aquest article, i pot ser útil comparar-lo amb el de fa quaranta anys. Quedi constància que el gruix de la informació correspon al treball de recerca de la professora Pérez Samper. S'observarà que l'estructura de l'article no segueix exactament el del 1981 i que hi he establert un altre mètode expositiu.

En el temps transcorregut entre els dos articles, el nostre coneixement dels collegials majors i sobretot de la seva presència en els tribunals de justícia i govern ha millorat. Són fonamentals els treballs de la professora Inmaculada Arias de Saavedra, de la qual em limitaré a citar

2. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «Los regentes de la Real Audiencia de Cataluña (1716-1808)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1 (1981), pp. 211-252; *eadem*, «La Real Audiencia de Cataluña durante la Guerra de la Independencia», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 2 (1982), pp. 177-210.

3. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «La formación de la nueva Real Audiencia de Cataluña (1715-1718)», a P. MOLAS I ALTRES, *Historia social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*, CSIC. Institución Milá y Fontanals, Barcelona, 1980, pp. 183-246.

4. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «La Audiencia de Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Moderna* (Alacant), 13-14 (1995), pp. 51-71.

els que fan referència als collegials en el títol.⁵ També la recerca d'Ana Carabias sobre els col·legis majors de Salamanca,⁶ i, pel que fa a la mateixa Audiència de Catalunya, diferents articles de Miquel Àngel Martínez.⁷

Faig gràcia al lector d'exposar la importància dels col·legis majors de Castella en el sistema polític de l'Edat Moderna. Recordo només, per orientació quins eren els esmentats col·legis. Quatre a la universitat de Salamanca (San Bartolomé, Cuenca, Arzobispo i Oviedo), un a la de Valladolid (Santa Cruz) i un a la d'Alcalá de Henares (San Ildefonso).

Una primera constatació en la comparació amb l'Audiència valenciana és la manca de col·legis majors durant la segona meitat del segle XVII, ben al contrari del cas de València establert per Teresa Canet.⁸ Una possible presència catalana al col·legi de San Bartolomé de Salamanca sembla quedar estroncada per la Guerra dels Segadors. El mes

5. Inmaculada ARIAS DE SAAVEDRA, «El peso de la casta. Los colegiales en la administración de justicia en vísperas de las reformas ilustradas», a *El siglo que llaman ilustrado. Homenaje a Francisco Aguilar Piñal*, CSIC, Madrid, 1996, pp. 99-112; *eadem*, «Los colegiales en las Chancillerías españolas del siglo XVIII», a J. P. Dedieu, J. L. Castellano, M. V. López-Cordón, eds., *La pluma, la mitra y la espada. Estudios de historia institucional en la Edad Moderna*, Marcial Pons, Madrid, 2000, pp. 131-154; *eadem*, «Presencia colegial en las Audiencias castellanas en el siglo XVIII», a J. Martínez Millán, C. Camarero Bullón, M. Luzzi Traficante, eds., *La Corte de los Borbones. Crisis del modelo cortesano*, vol. 3, Editorial Polifemo, Madrid, 2013, pp. 1465-1521.

6. Ana María CARABIAS TORRES, *Colegios mayores, centros de poder*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1986. I en relació amb aquest article: *eadem*, «Catálogo de colegiales del Colegio Mayor de San Bartolomé. Siglo XVIII», *Studia Historica. Historia moderna*, IX (1991), pp. 43-88; *eadem*, «Los estudiantes de Derecho del Colegio mayor de Cuenca. 1500-1845», *Salamanca. Revista de Estudios*, 47 (2001), pp. 69-126.

7. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, «Trayectoria profesional de los magistrados de la sala penal de la Real Audiencia de Cataluña en el primer tercio del Setecientos», *Cuadernos Dieciochistas*, 10 (2008), pp. 167-183; *Idem*, «Justicia y poder en la Cataluña de Carlos IV: el cursus honorum de los alcaldes del crimen», a E. de Lorenzo Álvarez, ed., *La España de Carlos IV (1788-1808). Actas del IV Congreso Internacional de la Sociedad Española de Estudios del Siglo XVIII*, Trea, Oviedo 2009, pp. 773-780.

8. Teresa CANET, *La magistratura valenciana (siglos XVI-XVII)*, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, València, 1990, pp. 142-143.

de novembre del mateix any 1640 havia ingressat en el col·legi salmantí de San Bartolomé el cavaller de Barcelona Pacià Soler, que va ser membre de l'Audiència organitzada per Felip IV el 1643 i va rebre un hàbit de l'orde de Sant Jaume, però va morir l'any següent.⁹

Un segon element que diferencia els dos casos és la cronologia. El 1707, quan es van restablir les audiències borbòniques als regnes d'Aragó i València, hi foren destinats alguns col·legials majors amb la promesa d'ascensos. El 1716, de 18 places de l'Audiència de Catalunya (regent, alcaldes del crim i fiscals) només una va ser ocupada per col·legials majors. Els magistrats forans de la nova Audiència foren triats, en bona part, entre persones que havien quedat «reformades», és a dir, cessades, pel fracàs de la reforma de Rafael Melchor de Macanaz, tal com ho va estudiar María de los Ángeles Pérez Samper.¹⁰ Eren gent sense plaça disposats a anar a un territori considerat hostil. Els anys següents, a més, els jutges procedents de l'Audiència de Sardenya van haver de ser recol·locats, després de la renúncia de Felip V a aquest regne el 1720. Tot plegat va retardar a Catalunya la presència de col·legials majors de Castella, que va ser més primerenca al tribunal valencià.

1. *Els personatges*

L'únic col·legial major de la promoció inicial de la nova Audiència era el fiscal civil, Felipe Ignacio de Molina,¹¹ que havia ingressat en el col·legi de l'Arzobispo el 1700. Fins al 1760 la major part dels fiscals de l'Audiència procedien dels col·legis majors.¹² Possiblement per les bones

9. José de ROJAS Y CONTRERAS, marqués de Alventos, *Historia del Colegio Viejo de San Bartolomé*, 2 vols., Andrés Ortega, Madrid, 1766, II, p. 273.

10. També algun procedent dels territoris perduts d'Itàlia (Nàpols i Sardenya).

11. Sobre el nomenament de Molina, PÉREZ SAMPER, «La formación de la nueva Real Audiencia de Cataluña (1715-1718)», pp. 190, 196, 207 i 230.

12. Archivo Histórico Nacional. Consejos suprimidos, leg. 18520. Fiscales de Cataluña. Sobre els fiscals, vegeu la comunicació de Miquel Àngel MARTÍNEZ al VIII Congrés d'Història Moderna de Catalunya (2019).